

УДК 82.09.821.161.2 (07)

О.А. Кучерук,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет);

Г.В. Вигівська,

вчитель української мови та літератури
(Житомирська гуманітарна гімназія № 23)**ЕЛЕМЕНТИ ІНТЕГРАЦІЇ МИСТЕЦТВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ**

У статті розкривається ефективність технології використання образотворчого мистецтва й аранжування квітів у процесі вивчення літератури як мистецтва слова в школі.

У системі духовно-естетичного розвитку особистості велике значення мають твори художньої літератури, сила якої в тому, що слово здатне не лише викликати зорові й слухові образи в свідомості людини, а й передавати почуття, переживання, прагнення. На це звертає увагу А. Лісовський, підкреслюючи: "... Народившись як індивід природний, кожна людина приходить у світ людей по сходинах мистецтва" [1: 31]. Головним завданням літературної освіти має бути вироблення в учнів уміння вчитуватися в художній твір, пізнавати багатозначний безмежний світ літературного мистецтва. Такий підхід до сприймання художньої літератури передбачає різні інтерпретації цього мистецтва учнями, індивідуальне бачення художніх образів, що залежить від освіченості, рівня літературної освіти, життєвого досвіду, загального розвитку. Важливою умовою творчого спілкування зі словесним мистецтвом є розвиток емоційно-почуттєвої сфери, тобто здатності вдумуватися, співпереживати, радіти, засуджувати, співчувати. Ще Я. Коменський у "Великій дидактиці" зазначив, що матеріал для всіх роздумів розум отримує тільки від відчуттів і акт мислення здійснюється не інакше, як через внутрішні відчуття, тобто через споглядання образів, відокремлених від речей [2: 323].

Ефективне спілкування з літературним мистецтвом потребує урізноманітнення технології навчання на шляху від емоційного занурення в текст – до аналізу художнього твору, таємниці якого розкриються перед дитиною, якщо вона зуміє образною уявою й душею з хвилюванням відгукнутися на художнє слово письменника.

Одним із шляхів продуктивного вивчення літератури є синтез її з іншими видами мистецтв, які об'єднує емоційно-естетична природа. В основі пропонованої технології лежить положення про те, що, незважаючи на специфіку зображувально-виражальних засобів окремих мистецтв, між ними існує зв'язок, оскільки вони підкоряються деяким загальним закономірностям, і в певних умовах окремі мистецтва можуть користуватися засобами інших мистецтв [3: 14-15]. Так, імпресіонізм, виразно проявившись спершу у французькому живописі, у свою чергу вплинув і на інші види мистецтв, зокрема на розвиток літератури. Тому, спрямовуючи внутрішню роботу учнів на розкриття зв'язків між мистецтвом слова і живописом, добре було б використати при розгляді імпресіоністичної творчості М. Коцюбинського (новели "Інтермецо", "Цвіт яблуні", "Невідомий") репродукції картин французьких художників-імпресіоністів, зокрема Клода Моне "Імпресія. Схід сонця".

До вивчення усної народної творчості на історичну тематику можна використати народні картини XVII – XVIII ст., зокрема композицію "Козак-бандурист" (пізніша назва "Козак Мамай"). До того ж "написи на цих картинах часто буквально повторюють окремі рядки віршів "шкільної" та "вертепної драми: "Козак душа правдивая, сорочки не має...", "Гей, бандуро моя золота..." [4: 101]. Гарним допоміжним матеріалом при цьому будуть також полотна відомих художників: С. Васильківського "Козацький пікет", "Запорожець у розвідці", "Сутичка запорожців з татарами", І. Рєпіна "Запорожці пишуть листа турецькому султанові", А. Монастирського "У таборі Кармелюка", М. Кривенка "Іхав козак на війноньку...". У цих картинах живе героїчний дух минулого, тому вони можуть допомогти більш повно збагнути художній світ програмних творів літературного мистецтва.

Під час вивчення літературної творчості Т. Шевченка, пов'язаної з діяльністю Б. Хмельницького ("Розрита могила", "Великий льох", "Стоїть в селі Суботів", "Близнець"), потрібно приділити увагу малярській спадщині письменника (офорти "Богданові руїни в Суботів", "Смерть Богдана Хмельницького", "Дари в Чигирині 1649"). Зіставлення цих видів мистецтв виявляє специфіку художньої дійсності літературного твору, сприяє поглибленню художнього пізнання світу, переданого засобами "словесного живопису".

Для того щоб допомогти учням зрозуміти цілісну суттєву домінанту літературного твору, бажано використовувати такі полотна живопису, графіки, що мають пряме відношення до літературних образів, у яких ця домінанта, художньо-естетичне відкриття, найбільш виражено. Так, картина голландського художника Рембрандта "Повернення блудного сина" створена під впливом євангельської притчі про блудного сина; сюжети картин Т. Шевченка "Катерина", Л. Жемчужникова "Кобзар з поводитирем на шляху", "Покинута" навіяні мотивами однойменної поеми Т. Шевченка "Катерина". Порівнюючи тематичні твори, важливо допомогти учням збагнути, який настрій картини, що хотів передати художник, як відтворено літературні образи засобами живопису. Розкриваючи внутрішній зв'язок між творами мистецтв на одну тему, важливо зберегти специфіку літератури, навчити учнів розглядати літературний твір у художньо-естетичній цілості.

Зображувально-виражальні засоби, характерні для живопису, використовуються і в мистецтві дизайну, одним з основних видів якого є фітодизайн [5: 258-259, 6]. Він передбачає створення образних композицій, вираження почуттів, думок за допомогою квітів, листя, гілок та ін. і цим самим підносить настрої. Мистецтво аранжування квітів має давню історію, особливі традиції його виникли на Сході й пов'язані, звичайно, з японською ікебаною. Взагалі фітодизайн потребує вдалого поєднання кольорової гами, зовнішньої форми й символіки квітів. Літературний твір – це джерело ідей, які, залежно від настрою та внутрішнього натхнення, можна за допомогою квітів втілювати по-різному.

Як показує досвід, технологія інтеграції літератури як часового виду мистецтва з просторовими мистецтвами – живописом, аранжуванням квітів – на уроці викликає в учнів інтерес до навчання, полегшує сприйняття авторського задуму, проблематики художнього твору, мотивів, індивідуальних образів, оскільки, скажімо, композиції квітів, їх кольори, назви певною мірою конкретизують асоціативні уявлення, викликані чи літературним твором, чи всією творчістю письменника, передають образ, ситуацію статично.

Так, засушена троянда асоціюється в уяві учнів з поезією в прозі Лесі Українки "Твої листи пахнуть зів'ялими трояндами..."; букет з осінніх квітів чи живописних гілочок шипшини з плодами, обрамлений жовтим листям, – з поезією Л. Костенко "Осінній день..."; волошки на фоні чорнобривців із гілочками калини, яка символізує трагічну долю рідного народу, – це образ України, що пронизує творчість багатьох письменників; образ Ориси П. Куліша діти передають за допомогою макового цвіту, калини; гілочки з цвітом яблуні або світлі весняні квіти (культивування світлого й красивого – одна з рис імпресіонізму) використовують, щоб передати життєствердну ідею новели М. Коцюбинського "Цвіт яблуні".

Технологія поєднання вивчення літератури з елементами аранжування квітів активно впроваджується в Житомирській гуманітарній гімназії №23. Наведемо уривки текстів одинадцятикласників, які захищали свої композиції букетів до творчості Остапа Вишні.

Остап Вишня

У моїй композиції жовті квіти передають тепло української землі, сині – блакить нашого неба. Чорнобривці – символ рідної для письменника Полтавщини. Композиція складається з двох частин, які відбивають період світлих надій і чорної розпуки. Різнобарвні квіти – це його твори, усмішки. Червона перчина символізує сатиру, гостре, "з перцем", висміювання бюрократії, міщанства, неграмотності. Обплетені веселі квіти символізують роки, сповнені творчості, квітучої радості, надії.

Друга гілка композиції передає трагічний шлях письменника, його загублені сподівання та мрії. Гілка, обплетена колючою рослиною й чортополохом, символізує період ув'язнення та заслання Остапа Вишні на 10 років. Але навіть це не зупинило його бажання творити.

Для букета були спеціально взяті осінні квіти, квіти тієї щасливої пори, в яку народився письменник, і тієї сумної, коли помер. На квітах лежать маленькі окуляри й ніби чекають, що ось прийде їх господар, візьме аркуш, ручку, надіне окуляри й почне писати...

Квіти душі

Розглядаючи творчість гумориста Остапа Вишні, ми прийшли до висновку, що "письменник не так живе й не так росте, як проста людина". Так само й квіти! Вони схожі на оригінальних людей. Кожна квітка уособлює яскраву особистість митця.

На нашу думку, цей букет символізує життя Остапа Вишні, сповнене сонячних днів, прагнення до життя, яке приносило йому чимало радості, але також і суму. Він ніколи не був песимістом, та інколи ставив собі запитання: "Яка тебе лиха година в літературу потягла?" Кольори цього букету уособлюють тепло душі чудової людини. Але життя букету не довговічне, так само, як і життя навіть найталановитішої людини.

"Походження світу"

Готуючись до уроку, ми переглянули чимало творів Остапа Вишні. Найбільш нам запала в душу гумореска "Походження світу". Через квіти ми спробували передати сюжет твору.

Цим букетом ми зобразили все живе, що є на землі. Як бачимо, наше життя не таке сіре й буденне, як нам здається...

Ми вдячні Остапові Вишні, що він допоміг нам зрозуміти, яким різноманітним та прекрасним є світ навколо нас!

Крізь терни до зірок

У цій композиції ми намагаємося через квіти-символи відобразити життєвий та творчий шлях Остапа Вишні.

Лопухи, що займають більшу частину композиції, – це символ тогочасного уряду, який придушував творчість митців. Зверху коло реп'яхів – це репресії, яких зазнав гуморист.

Шипшина – творчість письменника в роки заслання, яка була більш песимістичною, але все одно незламною.

У центрі композиції квітка чорнобривця – талант митця, який розцвів, не дивлячись ні на що. І він залишиться в наших серцях назавжди!

Ось як через посередництво квітів діти виражають свої думки, почуття, навіяні творчістю письменника. Наведені приклади свідчать про ефективність технології поєднання вивчення літератури з мистецтвом аранжування квітів. Комплексний підхід, з одного боку, викликає інтерес учнів до предмета, формує цілісне сприйняття навколишнього світу, на основі асоціативних зв'язків забезпечує міцність знань, вчить школярів у звичайному бачити щось особливе, незвичайне, а з другого, – сприяє розвитку мовленнєвої культури. Поєднання сприйняття мистецтва слова з художньою практичною діяльністю духовно збагачує учнів. Немає сумніву, що в результаті синтезу мистецтв розширюється потенціал уроків літератури, діти можуть у конкретній формі більш образно виразити власне бачення сприйнятого матеріалу. Зазначимо: чим оригінальніша особистість учня, тим цікавішими є композиції букетів до прочитаних творів.

На кожному етапі літературної освіти, по-різному використовуючи зв'язки мистецтв, потрібно пам'ятати, що основою вивчення літератури як навчального предмета є художні твори – читання їх, сприйняття духовного світу, інтерпретація. Це вимагає від суб'єктів навчання відповідної техніки, спеціальних знань, умінь, у тому числі проникати в таємниці творчості, а від учителя – ще й особливого tactu, методичної майстерності.

Елементи інтеграції мистецтв у процесі вивчення літератури передбачають різні види роботи, спрямовані силою мистецького впливу на підготовку ситуації "співтворчості":

- розказати, які літературні твори і як знайшли відображення в інших видах мистецтв;
- дібрати до поданих репродукцій картин, букетів квітів рядки з творчості письменника;
- розказати про символічне значення різних квітів, рослин. Навести для ілюстрації думок приклади з художньої літератури;
- зробити порівняльний аналіз творів різних видів мистецтв на одну тематику;
- прийом "великий план": виділити в букеті деталі сюжету літературного твору;
- створити композиції букетів, які можна назвати: "Земле моя, всеплодющая мати" (І. Франко), "Лісова пісня" (Леся Українка), "Минають дні, минає літо" (Т. Шевченко), "Пастуша ідилія" (за поезією Л. Костенко), "З журбою радість обнялась" (Олександр Олесь). Зробити коментар до них;
- організувати виставку букетів, присвячених письменникові, його творчості;
- скласти текст для захисту композиції букету;
- підготувати ілюстрації, листівки, фотоматеріали до інтегрованого уроку;
- написати, які відкриття ви зробили для себе на інтегрованому уроці.

Поєднання індивідуальних, групових і колективних форм роботи з елементами змагання на уроках, присвячених мистецтву, – важлива умова розвитку естетичних смаків, творчих умінь та навичок учнів.

Використання різних видів мистецтв під час вивчення літератури допомагає створенню художньо-емоційної партитури уроку, відкриває простір для уявлення, фантазування, творчості учнів, у результаті чого вони активно інтерпретують художні образи, глибоко засвоюють навчальний матеріал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лісовський А.М. Морфологія художності твору і вивчення літератури в школі. – Житомир: Полісся, 2004. – 130 с.
2. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1982. – Т.1. – 656с.
3. Краткий словарь по эстетике: Кн. для учителя / Под ред. М.Ф. Овсянникова. – М.: Просвещение, 1983. – 223с.
4. Нариси з історії українського мистецтва / За заг. ред. В.Г. Заболотного. – К.: Мистецтво, 1966. – 670с.
5. Сокольникова Н.М. Изобразительное искусство и методика его преподавания в начальной школе: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2003. – 368с.
6. Вестланд Памела. Школа аранжировки. Букеты из живых цветов. – М.: АСТ-ПРЕСС, 2000. – 125с.

Матеріал надійшов до редакції 5.03.2005 р.

Кучерук О.А., Выговская А.В. Элементы интеграции искусств в процессе изучения литературы.

В статье раскрывается эффективность технологии использования изобразительного искусства и аранжировки цветов в процессе изучения литературы как искусства слова в школе.

Kucheruk O.A., Vigovskaja A.V. The elements of arts integration in the process of literature studies.

The article reveals the effectiveness of using painting techniques and the art of flower arranging in the process of literature studies in school.